

Szalai Sebestyén Zalán
Nyitrai Andor
Trásy Tamás
Zubor Zsolt
Nemeskéri Dániel
Egyed Zsombor

C7283Z
BROC92
BJ1E43
UCPQ1G
W6HRMX
BBNB33

N

I

11

A

Mágneses anyagok és vizsgálatuk

Mérésnél használt eszközök:

- Gerjesztésszabályzó toroid transzformátor
- Ferrotester
- Oszilloszkóp
- P 20.000 és P 50.000 típusú, képlékenyen alakított és hőkezelt technológiai állapotú minták

A mérés leírása:

Beindítottuk az oszcilloszkópot, majd beállítottuk az alap-hiszterézisgörbét az oszcilloszkóp osztásának a közepére. Behelyeztük a mintát a ferrotestbe. A gerjesztésszabályzót öt különböző értéken kívántuk tesztelni, és ezek a 20%-100%-ig 20%-onként emelt értékek. Úgy szabályoztuk az oszcilloszkóp függőleges és vízszintes feszültségértékeit, hogy jól leolvasható legyen a kép amit a gerjesztés állapotaiban kapunk.

Leolvastuk a gerjesztésszabályzó transzformátorral beállított különböző gerjesztések mellett az oszcilloszkóp képernyőjén megjelenő hiszterézis görbéken látható értékeket (ahol a hiszterézisgörbe metszi a függőleges, és vízszintes tengelyt, valamint a csúcskoordinátákat). A csúcskoordinátának a függőleges tengelyre vetített pontja mutatja a maximális indukciót (B_m), a hiszterézisgörbe függőleges tengellyel vett metszéspontja jelzi a remanens indukciót (B_r), és a vízszintes tengellyel való metszése jelöli a koercív erőt (H_c).

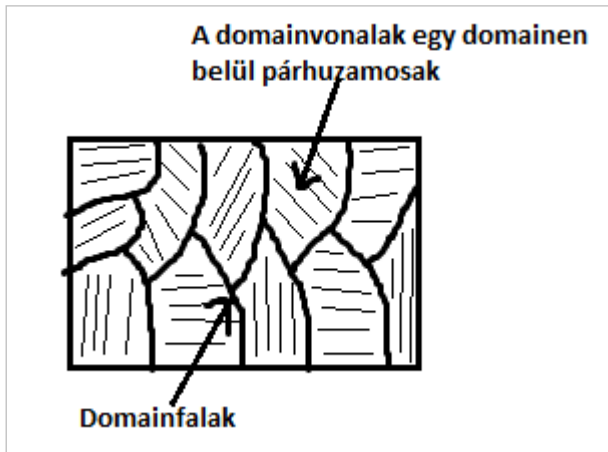
Mivel az oszcilloszkóp nem ad pontos értékeket, csak viszonylagos egységekkel kifejezett számokat olvashatunk le, a megadott képletek, és értékek segítségével átszámoltuk az értékeket megkapva a végleges értékeket. Végül grafikonon tettük szemléletesebbé a kapott értékhalmozatot.

A mérés dátuma:
2009.12.08.

Elmélet:

A doménszerkezet kimutatása:

A mágneseződés mechanizmusának magyarázatában alapvető szerepe van a doménelméletnek. A domének olyan tartományok a mágneses anyag kristályain belül, amelyekben az elemi mágneses momentumok túlnyomó többsége egy adott irányban áll, és ez az irány rendszerint valamelyik kitüntetett kristálytani iránnyal, az ún. könnyű-mágnesezési irányok egyikével azonos.

A doménnek nevezett tartományon belül tehát az anyag telítésig van mágnesezve, de nagyobb térfogatot vizsgálva a sok domén, egymás mágneses hatását, részben vagy egészben semlegesítheti. Megmutatható termodinamikai megfontolásokkal, hogy a doménekre osztódás stabilabb állapotot ad,

$$M = \sum_i v_{B_i} \cos \theta_{B_i}$$

amennyiben a külső mágneses tér zérus, vagy nem túlságosan nagy. A makroszkópusan mérhető

mágneses vektorának kifejezése a doménelmélet szerint

ahol M_{S_B} a telítési mágnesezés az adott hőmérsékleten, v_{B_i} az i -edik domén térfogata, θ_{B_i} az i -edik domén mágnesezési vektorának hajlásszöge az eredő mágnesezés irányához.

Ebből adódik azaz egyszerű modell, hogy a mágnesezés megváltozásának kétféle módja lehetséges:

- az egyedi domének térfogatának megváltozása (doménfal eltolódás),
- egy-egy doménen belül a mágneses momentumok irányának megváltozása (mágneses momentum forgás).

Külső tér nélkül, tökéletesen lemágnesezett állapotban $M = 0$. Ha mágneses tér van, akkor az $M \neq 0$ konfiguráció alacsonyabb energiájú, stabilabb állapotot ad. A domének méretei anyagoként változnak, de egy adott anyagnál is függenek a kristályok méreteitől, alakjától polikristályos anyagoknál a szemcsenagyságtól, valamint külső tényezőtől is, pl. hőmérséklet, rugalmas feszültség. Polikristályos vas-szilícium mintában az átlagos doménméret századmilliméter nagyságrendű.

A doméneket a minta jól polírozott felületén láthatóvá tehetjük úgy, hogy a minta felületére nagyon finom eloszlású mágneses port helyezünk. A porszemcséket a mágneses tér gradiense az erővonalak forrásai felé vonzza, ezek pedig leginkább a domének határvonalai.

Külső mágneses teret alkalmazva, ha a tér változása nem túl gyors, akkor a porrészecskék követni tudják a doménfalak mozgását és így a mágnesezés folyamatát is érzékelhetjük.

A mágneses teret fokozatosan növelve zérustól a doménfalak áthelyeződnek úgy, hogy a külső mágneses térhez képest, kedvező irányítású domének összterfogata növekszik a többi rovására, majd egyre több, kedvezőtlen irányítású domén szűnik meg.

A mágneses anyagok csoportosításai:

Első csoportosítás

1. Gyengén mágneses anyagok
  - Paramágnes ($\kappa > 0$)
  - Diamágnes ($\kappa < 0$)
2. Rendezett mágneses anyagok
  - Ferromágnes domainirányok párhuzamosak és egy irányba mutatnak $\uparrow\uparrow\uparrow\uparrow\uparrow$
  - Ferrimágnes domainirányok párhuzamosak de nem mind egy irányba mutatnak $\uparrow\uparrow\downarrow\uparrow\downarrow$
  - Antiferrimágnes domainirányok párhuzamosak de nem mind egy irányba mutatnak, ugyanannyi mutat mindkét irányba $\uparrow\downarrow\uparrow\downarrow\uparrow\downarrow$

Második csoportosítás

1. Lágymágnes: könnyű fel és lemágnesezni
2. Keménymágnes: tartja a mágneses tulajdonságokat

Gyengén mágneses anyagok vizsgálata:

Az anyagok döntő többsége ezen csoportba tartozik. A hétköznapi gyakorlatban ezek közismerten a nem mágnesezhető elemek, ötvözetek stb. Mágneses tér hatására minden anyagban mágneses polarizáció lép fel. Egyrészt a mintában mágneses momentumok indukálódnak, másrészt, ha a minta eleve tartalmaz (spontán) mágneses momentumokat, ezek a külső tér hatására rendeződnek. Mivel a mágnesezettség a térfogategységben lévő mágneses momentumok (p_{mB}) eredője és a makroszkópikus mágneses jellemzők közötti kapcsolat:

a κ mágneses szuszceptibilitást használjuk fel a gyengén mágneses anyagok mágneses tulajdonságainak jellemzésére. A κ az esetek többségében a térerősségtől függetlennek tekinthető.

Tehát bármilyen anyag és a mágneses tér között egy gyenge kölcsönhatás mindig fellép az alábbi mechanizmusok szerint.

$$\mathbf{M} = \frac{1}{V} \sum_i \mathbf{p}_m, \quad \mathbf{B} = \mu_0 (\mathbf{H} + \mathbf{M}), \quad M = \kappa H$$

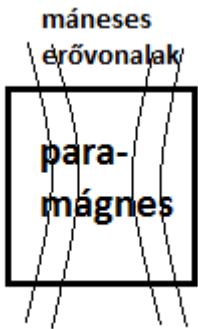
Diamágneses anyagok

Elemi mágneses momentumuk nincs, ill. az elektronok mágneses momentumai teljesen kompenzálják egymást. Külső mágneses tér hatására, bennük az elektronpályák deformációja révén, mágneses momentum indukálódik. Az indukció-törvény szerint, az indukált momentum a külső térrel ellentétes irányú, s nagysága lineáris függvénye a térnek. Tehát a diamágneses anyagok szuszceptibilitása negatív, mágneses tér- és hőmérséklet független. A vázolt polarizációs mechanizmus minden anyagban létrejön, de csak akkor észlelhető, ha más erősebb mágneses hatás el nem nyomja.

Kiszorítja magából az mágneses indukcióvonalakat, az ábrán szemléltetett módon.

Paramágneses agyagok

Elemi mágneses momentumuk van, de a hőmozgás miatt, statisztikusan rendezetlen irányeloszlást mutatnak, emiatt a makroszkopikus mágnesezettségük zérus. Külső mágneses tér hatására a momentumok, a termikus mozgás ellenében, igyekeznek beállni a térirányba. Tehát szuszceptibilitásuk pozitív és hőmérsékletfüggő. Tiszta paramágneses anyagok szuszceptibilitása a gyakorlatban elérhető mágnesterek esetén térfüggetleneknek tekinthetők, de már kis mennyiségű ferromágneses kiválás hatására térfüggővé válik és hiszterézis típusú görbét ad.

Magába „vonzza” a mágneses indukciós vonalakat az ábrán látható módon.

Mágnesesen rendezett szerkezetű anyagok vizsgálata:

Ezek a ténylegesen mágnesesnek, közismerten mágneseknek nevezet anyagok, ötvözetek, kerámiák. Spontán mágneses momentummal rendelkeznek, s egy jellegzetes hőmérséklet alatt, az ezen momentumok közti csatolás a momentumokat a kristály tengelyeihez képest valamilyen rendbe sorakoztatja egy-egy adott tartományon belül, tehát doménszerkezetűek.

Az atomi mágneses momentumok parallel beállása esetén ferromágneses, a szomszédos momentumok antiparallel beállása esetén antiferromágneses anyagokról beszélünk. Az antiferromágneses rend speciális megvalósulási formája az ún. ferrimágneses elrendeződés. Itt az elemi momentumok ellentett beállításúak ugyan, de abszolút értékben különböznek.

Makroszkópikus mágneses jellemzők hőmérsékletfüggése

Ferro- és ferrimágneses anyagok jellemzésére a leggyakrabban használt mágneses paraméterek a hiszterézisgörbétől közvetlen meghatározhatók. Általános törvényszerűség fémek mágneseznél, hogy a telítési indukció (B_{sB}), a hőmérséklettel monoton csökken, és annál erősebben, minél jobban megközelítjük a Curie-hőmérsékletet. A koercitív erő változása szintén monoton csökkenő (arányosnak tekinthető az anizotrópia változásával). A kezdeti permeabilitást a doménfal mozgékonyasága szabja meg. Ha az anizotrópia csökken, a falszélesség növekszik. A vastagabb doménfalak mozgékonyabbak, kevésbé érzékenyek a belső feszültségekre, rácshibákra, szennyezőkre, stb. Tehát μ_{kB} a hőmérséklet növekedésekor növekszik, és ha $T \rightarrow T_{CB}$, akkor $\mu_{kB} \rightarrow \infty$.

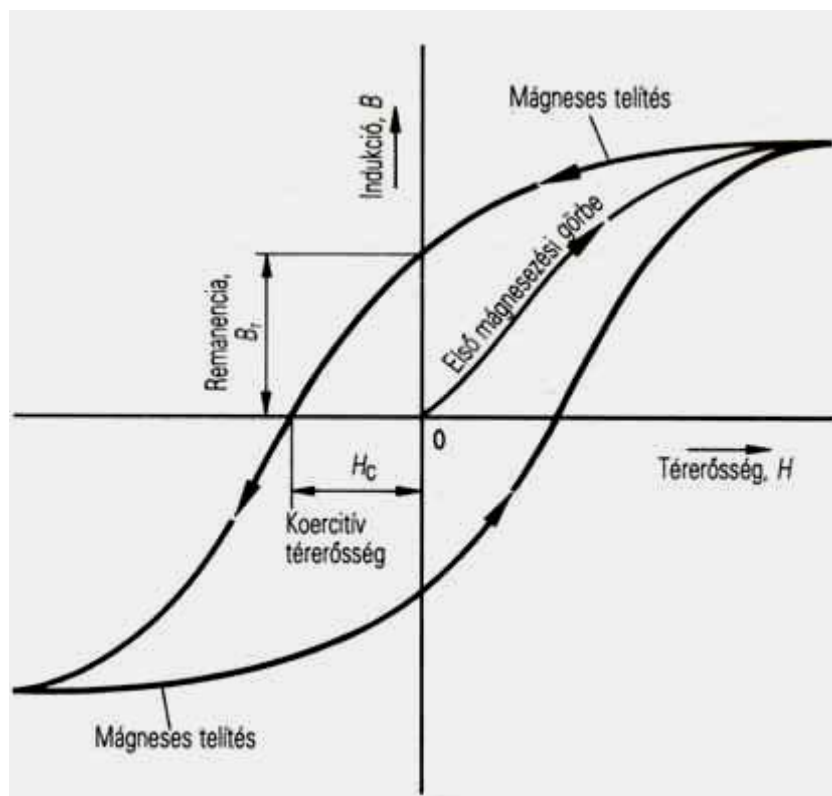
Ferromágneses agyagok

A ferromágnesek rendkívül jól mágnesezhetőek és miután megszűnik a mágneses indukció (B) illetve a mágneses indukciót előidéző mágneses térerősség (H), továbbra is megtartják mágneses tulajdonságukat.

Ahogy növeljük az áramerősséget, a mágneses indukció is arányosan nő, és a doménfalak elmozdulnak a vasmagban. A mágneses indukció együtt változik a mágnesezési görbékkel.

A mágnesezés egy irreverzibilis folyamat, tehát az újramágnesezéskor a korábbi mágnesezettséget is figyelembe kell venni. A hiszterézis-görbével lehet szemléltetni a ferromágnes mágnesezését. A szaggatott vonallal (szűzgörbe) az első mágnesezési görbe van szemléltetve.

A térerősség növelésével (H) az indukció is hirtelen növekszik, majd egy ponton ez a növekedés megáll, ennek az értéke szaturációs indukció (B_s) lesz. Amikor a térerősség elkezd csökkenni, akkor az indukció is csökken, de sokkal lassabban, mint az előző esetben és amikor a H értéke eléri a 0-át, akkor az indukció még mindig jelen van. Ahhoz, hogy az indukció értéke újra 0 legyen, növelni kell a H_c (koercitív erő) értékét. A mágnesezhető anyagoknak van 2 csoportja. Az egyik a könnyűmágnesek (lágymágnesek), ezekben az anyagokban sokkal könnyebben tudnak elmozdulni a domén-falak (a domének olyan

tartományok az anyagon belül, melyekben a mágneses momentumok többsége egy adott irányba áll, a domének között pedig domén-fal található, ahol a mágnesezettség 0 és erős mágneses mezőben a doménfalak elmozdulnak és a mozgás miatt nem lépnek vissza alapállapotba) illetve kis koercitív erővel rendelkeznek, ezért könnyű őket fel- illetve lemágnesezni. Ide tartoznak például az Fe-Si ötvözetek, amiket a transzformátorok gyártásánál szoktak felhasználni.

Lágymágneses anyagok vizsgálata:

Lágymágneseknek nevezzük az olyan mágneses anyagokat – függetlenül a bennük lévő rendezettség-típusától – melynek kis koercitív erővel rendelkeznek. A lágymágneses anyagok kiválasztásánál alapvető anyagi jellemzők: a koercitív erő (H_{CB}), a telítési és remanens indukció (B_{SB} és B_{RB}), a permeabilitás (μ), a fajlagos villamos ellenállás (ρ), valamint az alakíthatósági paraméterek. Általában a B_{SB} , B_{RB} , jellemzők minél nagyobb és a H_{CB} minél kisebb értéke a kívánatos.

Ha az átmágnesezés folyamatát – a doménfal-eltolódást és forgást – minél könnyebbé tesszük, akkor kisebb H_{CB} -t tudunk elérni. Ennek a feltételnek a homogén egyfázisú, kevés rácshibát tartalmazó szilárd-oldatok tesznek eleget. A szilárd-oldat kialakítás adja meg az egységnyi mennyiségű ötvözőre vonatkoztatott, legnagyobb fajlagos villamos ellenállás növekedést is. A B_{SB} csak koncentrációfüggő, tehát növeléséhez a térfogat-egységenkénti, minél nagyobb momentumot szolgáltatató atomok számát kell emelni.

Keménymágneses anyagok vizsgálata:

Keménymágneseknek (állandómágneseknek) nevezzük a nagy koercitív erővel rendelkező anyagokat. Kiválasztásuknál az alapvető anyagi jellemzők a koercitív erő (H_{CB}), a remanens indukció (B_{rB}), a maximális energiaszorzat $(BH)_{maxB}$, a ρ fajlagos villamos ellenállás, valamint az alakíthatóság paraméterek. Annál jobbnak tekintünk egy keménymágneses anyagot, minél nagyobb értékűek a felsorolt mágneses és villamos jellemzők. A technológia számára legdöntőbb feladat a H_{CB} növelése. Tehát olyan anyagot kell létrehozni, melyben az átmágnesezési folyamatot különböző hatások megnehezítik. A doménfal-eltolódást ugyanazokkal a módszerekkel lehet gátolni, melyekkel a mechanikai keménység vagy a mechanikai szilárdsági tulajdonságok növelhetők (innen ered a „keménymágneses” elnevezés), például második fázis kiválasztásával, rácshiba-sűrűség növelésével, stb. s talán a legkézenfekvőbb módszer az, ha megpróbálunk egy olyan szilárd testet létrehozni, amiben nem jöhet létre doménfal, következtetésképpen faleltolódás sem. A momentumok átfordulását is megnehezíthetjük, úgy, hogy minél nagyobb kristályanizotrópiájú anyagot választunk, melyben lehetőleg kevés a könnyűmágnesezési irány.

A mérés menete:

A mérés során az oszcilloszkópról leolvasott egységértékeket az alábbi képletek segítségével alakítottuk át.

$E_{r_{v\acute{i}zsz.}}$: vízszintes erősítés

$$U_H = X \cdot E_{r_{v\acute{i}zsz.}}$$

$$H = 3200 \cdot U_H$$

$E_{r_{f\acute{u}gg.}}$: függőleges erősítés

$$U_B = Y \cdot E_{r_{f\acute{u}gg.}}$$

$$B = 1,08 \cdot U_B / q$$

Az átalakítás során az alábbi táblázatban található értékeket használtuk fel. Mint látható mintánként öt mérést végeztünk öt gerjesztésen.

	Gerjesztés(%)	Lemért egységben			Erősítés	
		Bmax	Br	Hc	Függőleges V/T	Vízszintes V/T
FeNi, permalloy (50.000), alakított	20	2,5	2	3	0,5	0,5
	40	8,5	7	4	0,5	0,5
	60	9,5	8	4,5	0,5	0,5
	80	10	8	5	0,5	0,5
	100	10,5	8	5,5	0,5	0,5
FeNi, permalloy (50.000), hőkezelt	20	5,5	1	0,5	0,5	0,5
	40	8,5	1,5	0,8	0,5	0,5
	60	9	2	1,2	0,5	0,5
	80	9,5	2,5	1,5	0,5	0,5
	100	10	3	1,8	0,5	0,5
FeNi, permalloy (20.000), alakított	20	2	1	2	0,5	0,5
	40	8	5	4	0,5	0,5
	60	12,5	8	5	0,5	0,5
	80	15	9	6	0,5	0,5
	100	18	10	7	0,5	0,5
FeNi, permalloy (20.000), hőkezelt	20	4	1	1	1	0,5
	40	7	1,5	1,2	1	0,5
	60	9	2	1,5	1	0,5
	80	10	2,5	1,8	1	0,5
	100	10	3	2,1	1	0,5

Minták ↑

beállítások ↑

mérések ↑

beállítások ↑

A képletek alkalmazása után megkaptuk az alábbi értékeket.

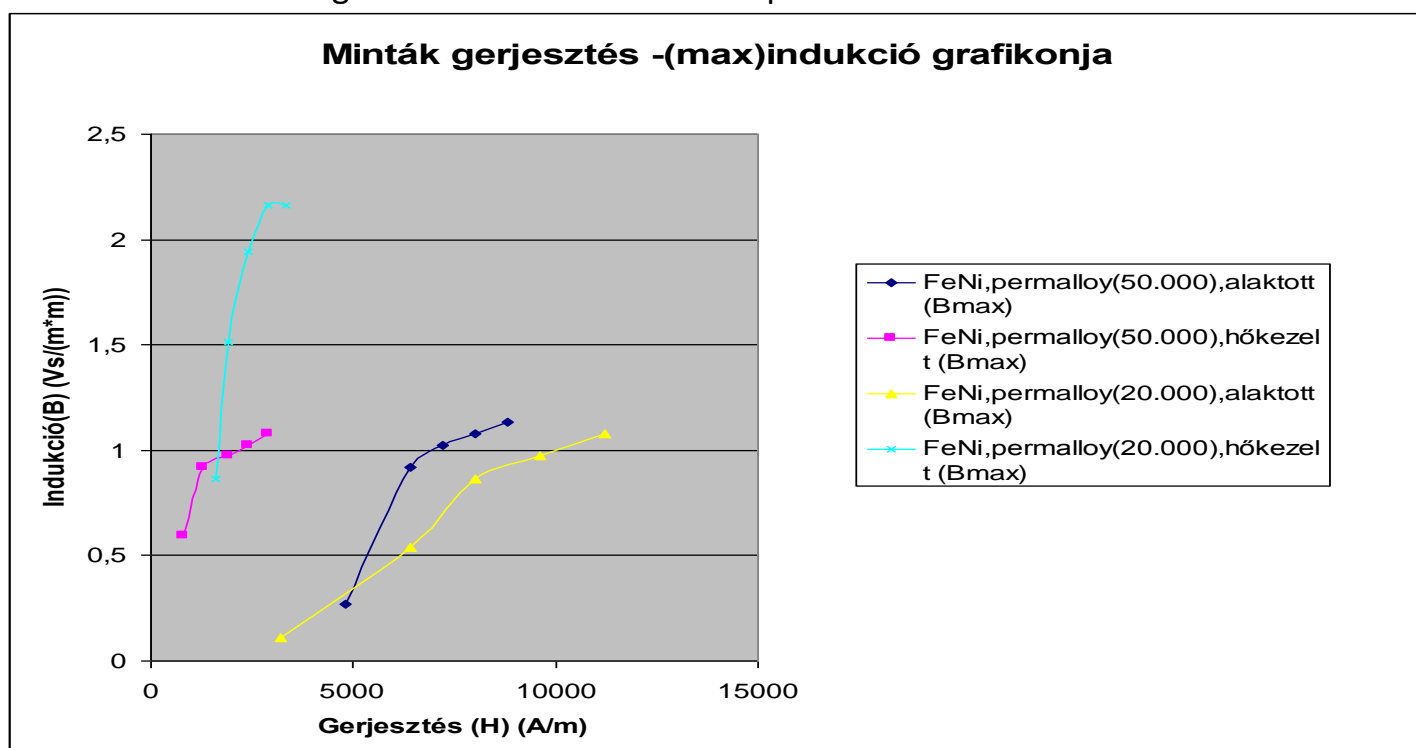
	Kiszámított értékben			
	Gerjesztés(%)	Bmax(Vs/(m*m))	Br(Vs/(m*m))	Hc(A/m)
FeNi, permalloy (50.000), alakított	20	0,27	0,216	4800
	40	0,918	0,756	6400
	60	1,026	0,864	7200
	80	1,08	0,864	8000
	100	1,134	0,864	8800
FeNi, permalloy (20.000), hőkezelt	20	0,594	0,108	800
	40	0,918	0,162	1280
	60	0,972	0,216	1920
	80	1,026	0,27	2400
	100	1,08	0,324	2880
FeNi, permalloy (20.000), alakított	20	0,216	0,108	3200
	40	0,864	0,54	6400
	60	1,35	0,864	8000
	80	1,62	0,972	9600
	100	1,944	1,08	11200
FeNi, permalloy (20.000), hőkezelt	20	0,864	0,216	1600
	40	1,512	0,324	1920
	60	1,944	0,432	2400
	80	2,16	0,54	2880
	100	2,16	0,648	3360

Minták ↑

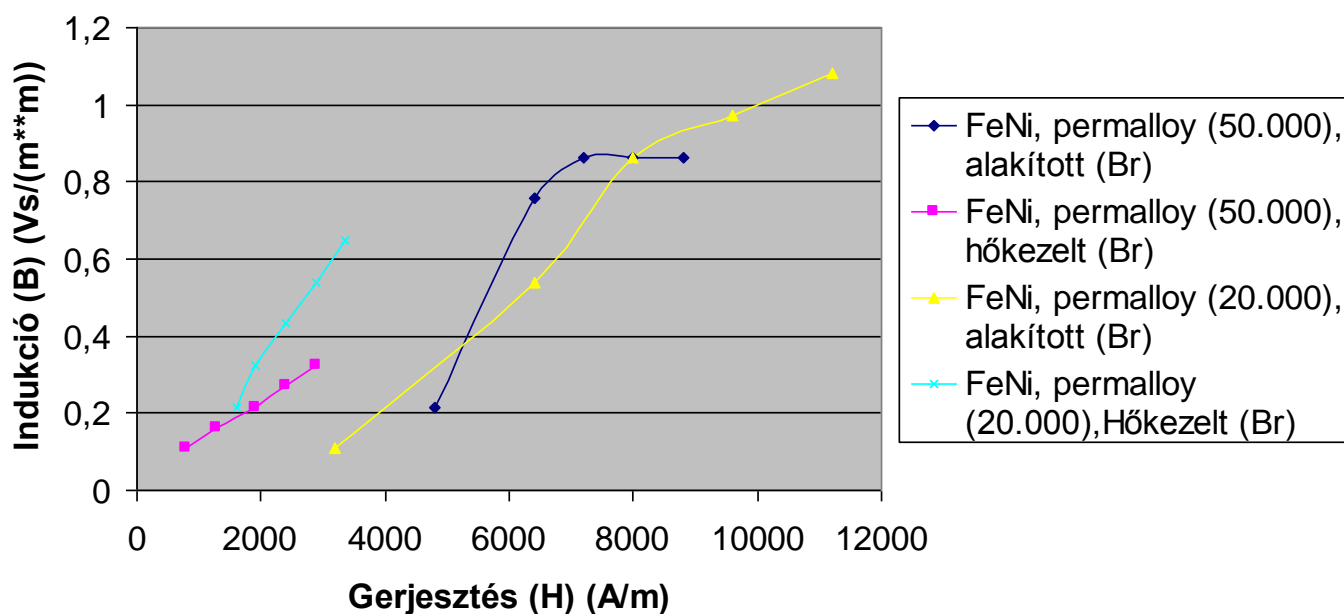
beállítások ↑ kiszámított végértékek ↑

Jól látható hogy a hőkezelt minták alacsonyabb értékekkel rendelkeznek (az utolsó minta Bmax értéke azért lóg ki egy kicsit, mert a leolvashatóság végett más (kétszer akkora) erősítéssel mértük).

Az alábbiakban grafikonokon ábrázoltuk a kapott értékeket.

Minták gerjesztés -(remanens)indukció grafikonja

Konklúzió:

Behelyeztük a mintát a ferrotestbe. Leolvastuk a gerjesztésszabályozó transformátorral beállított különböző gerjesztések mellett az oscilloszkóp képernyőjén megjelenő hiszterézis görbék csúcspont-koordinátáit, hogy felvehessük a dinamikus középgörbéket. Leolvastuk a legnagyobb gerjesztésű beállítás mellett a remanens indukciót (BR) és a koercív erőt (HC). A fenti lépéseket mind a négy mintával elismételtük.

A kapott értékekkel, és a grafikonokkal könnyen összehasonlíthatjuk a különböző mintákat, és következtetéseket vonhatunk le azok tulajdonságairól, eldönthetjük melyik alkalmasabb egy-egy specifikált feladat elvégzésére.